

**Mikołajko, Zbigniew / Michalik,
Bożena / Kozłowski, Jan**

**Posiedzenia Pracowni Historii Nauk
Społecznych**

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/3, 678-681

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

W serii „Monografie z Dziejów Oświaty” ukazały się: Tom XVII — Wanda Garbowska: *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1932—1939*. Wrocław 1976 (15 ark. wyd.). Monografia przedstawia szkolnictwo powszechne w Polsce w okresie sanacji, z dokładnym omówieniem reformy Jędrzejewicza od strony prawnej, organizacyjnej i programowej. Tom XIX — Renata Dutkova: *Szkolnictwo średnie Krakowa w pierwszej połowie XIX w. (1801—1846)*. Wrocław 1976 (17 ark. wyd.). Jest to historyczne studium przeobrażeń szkolnictwa średniego w Krakowie w pierwszej połowie XIX w. Tom XX — Marianna Krupa: *Fryderyk Adolf Diesterweg i jego wpływ na polską pedagogikę w XIX wieku*. Wrocław 1976 (16 ark. wyd.). Praca zawiera analizę działalności i teorii pedagogicznej Diesterwega oraz ukazuje jego wpływ na polską myśl postępową w XIX w.

W serii „Źródła do Dziejów Nauki i Techniki” wydano tom XVIII — Marcin Świątkowski: *Polski herold naukowej prawdy*. Przekład Krystyny Remerowej, „Wstęp” pióra Bogdana Suchodolskiego. Gdańsk 1976 (19 ark. wyd.). Jest to pierwsze tłumaczenie z łaciny na język polski całości książki Świątkowskiego; ukazuje poglądy na naukę i jej problemy w XVIII w.

W serii — „Archiwum Dziejów Oświaty” ukazał się tom VII — *Instrukcje dla wizytatorów generalnych szkół Komisji Edukacji Narodowej 1774—1794*. Opracowanie: Kalina Bartnicka i Irena Szybiak. Wrocław 1976 (18 ark. wyd.). Są to materiały źródłowe, w większości nie publikowane, ukazujące zasady i tryb sprawowania nadzoru Komisji Edukacji Narodowej nad podległymi jej szkołami.

Ponadto poza seriami wydano następujące pozycje wydawnicze: Mikołaj Kopernik: *Dzieła wszystkie*. T. II — *O obrotach* (wersja polska), PWN — Warszawa-Kraków 1976 (42 ark. wyd.). Jest to komentowany przekład głównego dzieła Kopernika. Oskar Lange: *Dzieła*. T. 5 — *Ekonometria*. PWE — Warszawa 1976 (49 ark. wyd.). Tom obejmuje prace ekonometryczne okresu 1931—1961; większość znacznie sformalizowana matematycznie. Przypisy zawierają okoliczności powstania prac i historyczny zarys rozwoju całej dyscypliny. Bogdan Suchodolski: *Anthropologie philosophique de la Renaissance*. Ossolineum — Wrocław 1976 (24 ark. wyd.). Jest to ujęta syntetycznie wersja książki o narodzinach filozofii człowieka, wydana obecnie w języku francuskim. Praca zbiorowa pod redakcją Tadeusza Kotarbińskiego, Wandy Osińskiej i Eugeniusza Geblewicza: *Nowe specjalności w nauce współczesnej*. Ossolineum — Gdańsk 1977 (21 ark. wyd.). Książka zawiera materiały z konwersatorium naukoznawczego ukazuje niektóre nowo powstałe dyscypliny naukowe na tle historycznego procesu rozwoju nauki.

Oprócz tego opublikowano: cztery numery „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” — R. XXI wraz z bibliografią bieżącą historii nauki i techniki (80 ark. wyd.); rocznik „Rozprawy z Dziejów Oświaty” — tom XIX (21 ark. wyd.) oraz „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” — zeszyt 21 serii C, poświęconej historii nauk matematycznych, fizyko-chemicznych i geologiczno-geograficznych (13 ark. wyd.).

Krystyna Bińkowska

POSTĘPIENIA PRACOWNI HISTORII NAUK SPOŁECZNYCH

1

Zebrań poświęconych recepcji Johna Locke'a w Polsce początków Oświecenia odbyło się 19 listopada 1976 r., a wypełnił je referat doc. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej pt. *O przekształcenie świadomości historycznej szlachty. Nad traktatem Cezara Pyrrhysa de Varille*.

Zasadniczy tekst referatu doc. I. Stasiewicz-Jasiukowa poprzedziła krótkim wprowadzeniem, w którym wskazała na cechy recepcji Locke'a w oświeceniowej Polsce. Recepcja owa, dotychczas jeszcze mało zbadana, koncentrowała się przede wszystkim na pismach logicznych i psychologicznych angielskiego myśliciela przy nikłym jednocześnie zainteresowaniu jego dorobkiem prawnopolitycznym. Jeden z nielicznych przykładów — wskazujących na istnienie w Polsce XVIII w. tego drugiego nurtu recepcji — stanowi traktat *Compendium politicum* pióra Cezara Pyrrhysa de Varille, francuskiego nauczyciela dzieci księżnej Barbary z Duninów Sanguszkowej.

Zmodyfikowana wersja referatu doc. I. Stasiewicz-Jasiukowej opublikowana została pt. »*Gdy panuje prawo, panuje prawdziwa wolność*«. Nad traktatem Cezara Pyrrhysa de Varille w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” (R. 21:1976 nr 4 s. 649—661).

W ożywionej dyskusji — której przewodniczył prof. W. Voise — dr J. Dybiec zwrócił uwagę na fakt, że traktaty polityczno-prawne z połowy XVIII w. są jeszcze mało znane i w związku z tym wystąpienie doc. I. Stasiewicz-Jasiukowej poszerza znacznie nasz zakres wiedzy w tej dziedzinie. Dla rozpowszechnienia się myśli Locke'a w Polsce duże znaczenie miała recepcja pośrednia, dokonywana poprzez lekturę dzieł innych autorów opierających się na jego założeniach. Z kolei doc. R. Wołoszyński podkreślił rolę recenzji P. M. Hennina z dzieła Pyrrhysa, zamieszczonej w „Journal Etranger”, jako świadectwa szerokiej recepcji traktatu *Compendium politicum*. Na pisma Locke'a powoływano się chętnie w dobie Sejmu Wielkiego. Dzieło Pyrrhysa stanowi jeszcze jeden dowód na to, że potrzebne jest inne spojrzenie na okres tzw. „ciemnoty saskiej”. Następnie głos zabrała dr K. Bartnicka sugerując, iż Pyrrhys — być może — sterowany był przez jakieś stronictwo. Dr F. Bronowski podkreślił znaczenie Pyrrhysa jako wyraziciela monarchicznej koncepcji dziejów Polski, a także rolę jego periodyzacji historii, którą utrzymał jeszcze Lelewel. Godny zauważenia jest także paradoks, że absolutystyczna koncepcja Pyrrhysa wywodzi się z reprezentatywnego demokratyzmu Locke'a, a nie z absolutyzmu Hobbesa. Dr B. Michalik mówiła m.in. o Pyrrhysie jako o autorze listów wychowawczych do Jana i Józefa Sanguszków, gdzie znalazło się wiele ze sformułowań charakterystycznych dla *Compendium politicum*. Doc. K. Targosz wskazała na polską tradycję siedemnastowieczną jako doniosłe źródło inspiracji Pyrrhysa. Prof. W. Voisé mówił o różnych drogach reedukacji politycznej narodu w Polsce XVIII wieku, a także podkreślił występujący wyrażnie w tym okresie element fascynacji wolnością; zauważył też, że władzę absolutną w ujęciu Hobbesa sprawować może zarówno monarcha, jak i sejm. W dziele Pyrrhysa zaś prof. Voisé dostrzegł swoistą interpretację historii, która ujmuje ją jako naukę o działaniu.

W zakończeniu dyskusji doc. I. Stasiewicz-Jasiukowa podniosła sprawę powierzchniowego potraktowania poglądów Pyrrhysa przez dotychczasową literaturę przedmiotu i zwróciła raz jeszcze uwagę na polskie środowiska intelektualne, w jakich obracał się Francuz. Ze związków tych zrodziły się zapewne jego zainteresowania, choć nie udało się dotąd ustalić, czy Pyrrhys był sterowany przez jakieś ugrupowanie polityczne. Nie można orzec także, które z zapożyczonych przezeń też są pomysłami Locke'a, a które konwencją epoki. Referentka rozważyła również trudności wynikające z różnorodnych interpretacji terminu „recepcja”.

Zbigniew Mikołajko

2

25 lutego 1977 r. odbyło się pod przewodnictwem doc. Ireny Stasiewicz-Jasiukowej posiedzenie, na którym dr Franciszek Bronowski przedstawił referat *Koncepcja historii narodowej Adama Naruszewicza*. Ukazał on przełomową rolę Naruszewicza w polskiej historiografii, czynniki inspirujące powstanie kolejnych tomów historii narodu polskiego oraz kontrowersyjną koncepcję narodu w powiązaniu z dziejami kolejnych władców. Dyskusja skupiła się głównie na problemach ujętych w referacie w sposób nowatorski, odbiegający od dotychczasowych opinii o Naruszewiczu, a które zostały narzucone głównie przez W. Smoleńskiego.

Zagadnienie monarchizmu związane jest z wpływami pisarzy starożytnych. W Polsce okresu Oświecenia wzrasta ranga idei monarchizmu. Tendencjom tym poddaje się także Naruszewicz inspirowany w swoich pracach przez Stanisława Augusta. (dr F. Bronowski, doc. Z. Wójcik). Choć poglądy Naruszewicza na monarchię nie zostały określone w sposób pełny i jednoznaczny, na podstawie sześciu opublikowanych tomów *Historii* można je scharakteryzować jako ostrożne i umiarkowane (dr F. Bronowski).

Z tych samych względów Naruszewicz nie sprecyzował jasno do końca pojęcia „narodu”, które traktuje on wieloznacznie. W niektórych częściach *Historii narodu polskiego* pojęcie to jest zbliżone do pojęcia państwa (doc. C. Majorek). Trudność w ostatecznym sprecyzowaniu koncepcji narodu stanowiła dla Naruszewicza zapewne współczesna mu rzeczywistość, kiedy to Rzeczypospolita była zlepkiem różnych narodowości. Dopiero wiek XIX przyniósł bardziej precyzyjną definicję pojęcia „naród” (dr R. Ergetowski).

Na poglądach historycznych Naruszewicza zaważyli bez wątpienia zarówno pisarze starożytni, jak i współcześni mu badacze historii. Najsilniej zaciążył na nim psychologizm Tacyta, ukazujący bohaterów swej epoki w sposób wręcz naturalistyczny (dr J. Dybiec). W dziełach Tacyta dominującą rolę odgrywają nierzadko patologiczne cechy niektórych władców. Naruszewicz przejął od pisarzy starożytnych ową skłonność do rysunku psychologicznego postaci, chociaż wyraźnie zawężonego w porównaniu z Tacytem (dr F. Bronowski).

Niemalą doświadczeń czerpał też Naruszewicz z kontaktów z ludźmi swojej epoki, żywo interesujących się historią: J. Krasickiego, J. Albertrandiego, F. Łoyki, I. Potockiego (mgr A. Biernacki). Fakt ten potwierdzają wymiana korespondencji z Potockim oraz uwagi Potockiego do tłumaczenia I tomu dzieł Tacyta. Warto zaznaczyć, iż Potocki przejawiał znacznie większy krytycyzm wobec podań historycznych — dotyczących zwłaszcza początków naszej państwowości — aniżeli Naruszewicz. Obydwaj byli jednak zgodni co do tendencyjności i nieściśłości w kronikach W. Kadłubka i J. Długosza (dr B. Michalik). Naruszewicz był przy tym o tyle niekonsekwentny w swoich ocenach, że często opierał się na ujęciu dziejów obydwu kronikarzy. (doc. Z. Wójcik). Starannie dobrany i wyselekcjonowany materiał źródłowy zawarty w *Tekach Naruszewicza* stanowił poparcie dla jego tendencji moralizatorskich. Przy analizie tego materiału Naruszewicz zwrócił zapewne uwagę na historię stosunków polsko-niemieckich. Można sądzić, iż w konfrontacji z pierwszym rozbiorem musiały go one napawać szczególną niechęcią do historiografii niemieckiej (dr K. Bartnicka, dr J. Dybiec).

Doszukując się innych wpływów na koncepcję historii narodu Naruszewicza można ją dostrzec w popularnych w XVIII w. poglądach Voltaire'a na rolę historii jako nauki. Na tle wzmiankowanych poglądów na zadania historii konwencjonalne i banalne wydają się sformułowania Naruszewicza na ten temat — zawarte w *Memoriale względem pisania historii narodowej* (doc. I. Stasiewicz-Jasiukowa). Rozwinięcia pojęcia „naród” można doszukiwać się również w innych utworach Naruszewicza, takich jak: *Satyry* czy *Historia Jana Karola Chodkiewicza*.

Autor *Historii narodu polskiego* na tle swego dzieła wydaje się postacią zarówno nieprzeciętną, jak i kontrowersyjną, trudno porównywalną z innymi polskimi historykami poprzednich epok (dr R. Ergetowski). Okazał się bowiem nie tylko erudytą i moralistą, lecz także uczonym zdolnym do opracowania syntezy dziejów i stworzenia własnej, oryginalnej koncepcji historii.

Bożenna Michalik

3

26 marca 1977 r. odbyło się zebranie, na którym dr Kalina Bartnicka wygłosiła referat *Jan Śniadecki a historia*.

Referat ten powstał na marginesie pracy habilitacyjnej i miał charakter sprawozdania z przebiegu własnych, niezakończonych jeszcze, badań. Referentkę interesowało przede wszystkim pytanie, czym była historia dla tego wybitnego matematyka, astronoma i zaangażowanego reformatora w ówczesnych szkołach wyższych. Choć Śniadecki nisko cenił historię jako naukę, gdyż nie odpowiadała ona przyjętym przez niego kryteriom nauki, pozostawił dość bogaty dorobek historiograficzny, a także położył pewne zasługi na polu organizowania badań historycznych oraz nauczania historii. Do poznawania przeszłości i pisania prac historycznych skłaniały Śniadeckiego różne motywy: budzenie zainteresowania nauką przez pokazywanie dorobku polskiej nauki i jej znaczenia dla życia gospodarczego i politycznego; propagowanie polskiej nauki zagranicą; polemika z krzywdzącym dla Polski, zdaniem Śniadeckiego, obrazem jej historii, przedstawianym w pracach uczonych zagranicznych; potrzeby związane z bieżącą działalnością organizacyjną i inne. Dziedzinami jego szczególnego zainteresowania przeszłością były dzieje Polski oraz polskiej nauki i literatury, a także historii Akademii Krakowskiej; dzieje filozofii; dzieje matematyki, astronomii, fizyki; dzieje starożytności, szczególnie literatury starożytnej. Śniadecki uprawiał różne rodzaje prac historycznych: obok faktograficznych (biografie uczonych) — syntezujące (rozważania na temat genezy, rozwoju i funkcji nauki oraz na temat dziejów oświaty i organizacji nauki). Elementy historyczne zawierały również jego prace z nauk ścisłych i filozoficznych. Jako jedna z bardziej wpływowych osób w Szkole Głównej, a później jako rektor Uniwersytetu Wileńskiego, Śniadecki miał wpływ na nauczanie historii we wspomnianych uniwersytetach (m.in. sprowadził do Wilna Joachima Lelewela) oraz w szkołach niższego stopnia. W XIX w. zajmował się także organizowaniem badań historycznych; zabiegał o pozyskanie i przedrukowanie materiałów po Janie Albertrandim i Macieju Dogielu, starał się o sprowadzenie do Wilna zbiorów Biblioteki Załuskich, zabierał głos w dyskusji na temat podjętej przez Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk inicjatywy napisania „historii narodowej”.

Omawiając koncepcję historii w ujęciu Śniadeckiego oraz jego poglądy na dzieje Polski (historiografia monarchiczna czy republikańska) referentka opierała się nie tylko na jego pracach, ale także na jego korespondencji oraz na świadectwach innych ludzi. Zagadnienia te zostały pokazane w referacie w powiązaniu z działalnością publiczną Śniadeckiego. Przedstawiając stosowaną przez niego metodologię historii dr Bartnicka podkreśliła widoczne w jego pracach zrozumienie znaczenia źródła historycznego oraz historyczne ujmowanie rzeczywistości (m.in. w pracach o Koperniku Śniadecki pokazał wkład wielkiego astronoma do nauki na tle tego, co dokonali poprzednicy). Referentka omówiła też środowiska historyków, w jakich obracał się Śniadecki, i jakie oddziaływały na niego (Kuznica Kołłątajowska — XVIII w., dwór Czartoryskich w Puławach — XIX w.).

Jan Kozłowski